

Çağdaş Onomastik Sistemde Urbanonimler: Kuramsal Yaklaşımlar ve Terminolojik Sınırlar

Urbanonyms in the Modern Onomastic System: Theoretical Approaches and Terminological Boundaries

Reyhan HABİBLİ*

Özet

Makalede urbanonimlerin adbilim sistemindeki yeri, teorik temelleri ve işlevsel özellikleri araştırılmaktadır. Urbanonimler, şehir mekânında yer alan cadde, bulvar, meydan, mahalle ve diğer objelerin adlarını ifade eden özel adlar olarak yalnızca nominatif birimler değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ideolojik içerik taşıyan işaretler sistemidir. Araştırma göstermektedir ki urbanonimler, şehir leksikonunun temel bileşenlerinden biri olmakla birlikte şehrin imgesel-coğrafi modelinin oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Onlar çeşitli bilim insanları tarafından geniş şekilde araştırılmaktadır. Bunun nedeni aynı zamanda son yıllarda şehre sosyal-kültürel ve zihinsel bir fenomen olarak duyulan ilginin önemli düzeyde artmasıdır. Çalışmanın amacı “urbanonim” teriminin adbilim sistemindeki yerini açıklamak ve literatürdeki kullanımını değerlendirmektir. Bu amaçla mevcut teorik yaklaşımlar incelenmiş, urbanonimlerin işlevsel özellikleri sistemleştirilmiş, onların diğer onomastik birimlerden ayırt edici yönleri belirlenmiştir. Aynı zamanda urbanonim kavramına ilişkin uluslararası ve yerel araştırmalar sistemleştirilmekte, bu alandaki mevcut yaklaşımlar karşılaştırılmaktadır. Sonuç olarak urbanonimlerin yalnızca toponiminin alt kategorisi değil, aynı zamanda çeşitli onomastik alanları birleştiren disiplinlerarası bir fenomen olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu ise urbanoniminin bir araştırma yönü olarak gelişim perspektiflerini genişletmektedir.

Anahtar kelimeler: *adbilim, toponim, kentsel toponimler, urbanonim, adlandırma, ergonim, sınıflandırma*

Abstract

The article deals with theoretical foundations, functional characteristics, and place of urbanonyms in the onomastic system. Urbanonyms, as proper names of intracity objects - streets, avenues, squares, neighborhoods, and other objects - are not merely nominative units, they are also a system of signs that have social, cultural and ideological content. The study shows that urbanonyms, as a main component of urban vocabulary, play a significant role in forming the city's figurative and geographical image. They are widely studied by various scientists. The reason for this is the noticeable increase in interest in the city, which has been perceived as a social, cultural and mental phenomenon in recent decades. The purpose of the study is to examine the position of the term “urbanonym” within the onomastic system and to assess its usage in the scholarly literature. For this purpose, existing theoretical approaches are analyzed, the functional features of urbanonyms are systematized, and their differences from other onomastic units are substantiated. In the article, foreign and domestic studies devoted to the concept of urbanonyms are systematized, and existing approaches in this area are compared. It concludes that urbanonyms are not only a subcategory of toponyms but also an interdisciplinary phenomenon uniting various onomastic fields. This study suggests that such a conceptualization expands the prospects for the development of urbanonymy as a research field.

Keywords: *Onomastics, Toponym, Urban Toponyms, Urbanonym, Nomination, Ergonym, Classification*

* Prof. Dr., Azerbaijan, Bakü Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Azerbaijan Dilliliği Bölümü, rhabibli@bsu.edu.az, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3236-0644>.

1. Giriş

Özel adlar, insan toplumunun dil, tarih ve kültür hafızasını yansıtan önemli adlandırma birimleridir. Bu adların ortaya çıkması, gelişimi, semantik yapısı ve işlevsel özellikleriyle ilgilenen bilim dalı onomastik – adbilim olarak adlandırılmaktadır. Onomastik, dilbilimin köklü araştırma alanlarından biri olmakla birlikte tarih, coğrafya, sosyoloji, etnografya ve kültür bilimi gibi disiplinlerle yakın ilişki içerisinde gelişmiştir. Günümüzde özel adlar, yalnızca bir adlandırma aracı olarak değil; aynı zamanda sosyal ve kültürel bilginin taşıyıcısı olarak da değerlendirilmektedir. Bu nedenle onomastik araştırmaları, farklı ülkelerde giderek artan bir bilimsel ilgiye konu olmakta ve disiplinlerarası çalışmaların önemli inceleme alanlarından birini oluşturmaktadır (Bk. Суперанская, 1973; Qurbanov, 2004; Никонов, 1974; Подольская, 1988; Sakaoglu, 2001; Бондалетов, 1986; Мезенко, Генкин ve Деревяго, 2022 vb.).

Adbilimin geçirdiği gelişim süreci ve bu alanda elde edilen bilimsel kazanımlar göz önünde bulundurulduğunda, günümüzde ulaştığı düzeyin değerlendirilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Önceki dönemlerde gerçekleştirilen araştırmalar, çağdaş adbilim çalışmaları için sağlam bir kuramsal ve metodolojik temel oluşturmuştur (Örn. Adilov ve Paşayev, 1987). Özellikle farklı özel ad gruplarının sistematik biçimde incelenmesi, bu disiplinin bilimsel kapasitesini ve araştırma olanaklarını önemli ölçüde genişletmiştir.

Çağdaş onomastik, önceki dönemlerde oluşturulan kuramsal temelleri daha da geliştirerek yeni araştırma perspektifleri ve metodolojik yaklaşımlarla zenginleşmektedir. Özel adların yapısal ve anlamsal özelliklerinin, işlevsel potansiyellerinin ve sosyo-kültürel boyutlarının incelenmesinin yanı sıra onomastik verilerin tanımlanması, sınıflandırılması ve çözümlenmesine yönelik yöntemler de sürekli olarak geliştirilmektedir. Bu süreç, onomastiğin yalnızca özel adların kökenini, yapısını ve anlamını inceleyen bir dilbilim disiplini olma niteliğini aşarak dil, tarih, kültür ve toplum arasındaki çok katmanlı ilişkileri araştıran disiplinlerarası bir bilim alanı olarak konumlanmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla günümüzde onomastik; kültürel bellek, kimlik inşası, toplumsal dönüşüm ve dilsel süreklilik gibi olguların açıklanmasında önemli kuramsal ve uygulamalı katkılar sunan dinamik bir araştırma sahası olarak değerlendirilmektedir.

Adbilimin araştırma alanı son derece geniş ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Geleneksel sınıflandırmalara göre bu disiplinin kapsamına antroponimi, toponimi, etnonimi, hayvan ve gök cismi isimleri ve diğer özel ad araştırma alanları dâhil edilmektedir (Qurbanov, 2004, II c.; Şahin, 2021). Toponimi ise kendi içerisinde yerleşim yeri adları, hidronimler, oronimler, şehir içi mekân adları ve diğer coğrafi adların incelenmesine odaklanan çeşitli alt disiplinlere ayrılmaktadır (Суперанская, 1973). Çağdaş onomastikte ise şehir mekânına ait adlandırma sistemi olan – urbanonimi, bir araştırma alanı olarak giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

“Urbanonim” terimi, bilimsel literatürde şehir mekânına ait nesne ve yapıların adlarını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Подольская, 1988; Qurbanov, 2004, I; Adilov ve Paşayev, 2005; Мәşәдіев ve Сейідаліев, 2005). Terim, Latince *urbanus* (“şehre ait, kentsel”)

ve Yunanca *onyma* (“ad”) sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Araştırmacılar, urbanonim kavramının kapsamını farklı biçimlerde tanımlamaktadır. Bazılarına göre urbanonimler yalnızca sokak, cadde, bulvar, meydan ve benzeri kent içi topografik unsurların adlarını kapsamaktadır. Bu kavram, şehir mekânı içerisinde yer alan ve belirli bir ad taşıyan tüm obje ve yapıları içermektedir. Bu çerçevede parklar, köprüler, metro istasyonları, yerleşim alanları, konut kompleksleri ve diğer kentsel altyapı unsurları da urbanonimik sistemin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle urbanonimler, kentsel mekânın oluşumunu yansıtan temel onomastik unsurlar arasında yer almakta ve modern onomastik araştırmaların önemli inceleme alanlarından birini oluşturmaktadır.

Urbanonimlerin onomastik sistem içerisindeki konumuna ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bir yandan bu terim; toponiminin bir alt kategorisi olarak değerlendirilmekte, diğer yandan ise sosyal ve kültürel adlandırma sistemleri ile ilişkili daha geniş kapsamlı ve disiplinlerarası bir kavram olarak yorumlanmaktadır (Örn. Разумов, 2022). Özellikle urbanonimlerin diğer adlandırma kategorileriyle sınırlarının her zaman açık biçimde belirlenememesi ve bazı geçiş niteliği taşıyan birimlerin (örneğin ergonimler, konut kompleksleri adları vb.) sınıflandırılmasındaki belirsizlikler (Örn. Разумов ve Горяев, 2018), söz konusu terimin kapsamı ve işlevselliği üzerine yürütülen tartışmaları daha da güncel hâle getirmektedir. Bu durum, “urbanonim” kavramının onomastik sistem içerisindeki konumunun yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmakta ve onun ne ölçüde işlevsel bir terim olarak kabul edilebileceği meselesini gündeme taşımaktadır.

Araştırmanın temel amacı, “urbanonim” teriminin şehir içi adlandırmaların rastlantısal bir toplamını ifade etmediğini; aksine sokak, bulvar, meydan, bina, anıt ve benzeri farklı nitelikteki kentsel unsurları bütüncül bir sistem içerisinde adlandıran merkezi ve kurumsal bir onomastik birim olduğunu ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada urbanonimler, yalnızca yön bulma ve mekânsal tanımlama işlevi gören pratik araçlar olarak değil; onomastik sistem içerisindeki kuramsal statüleri, toponimi ile yapısal ilişkileri ve diğer adlandırma sistemleriyle etkileşimleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

Onomastik sistemde urbanonimlerin konumunu belirlerken bazı özellikler büyük önem taşımaktadır. Urbanonimler tamamen insan faaliyeti sonucunda oluşur, değişkendir, hem mekânsal gösterge hem de sembolik işaret olarak işlev görür: Atatürk prospekti (caddesi), Cavadxan küçesi (sokağı), Dövlət Bayrağı meydanı, Alov Qüllələri (Alev Kuleleri), “İçərişəhər” metrostansiyası (İçərişəhər metro istasyonu) vs. Bu özellikler urbanonimleri onomastik sistem içinde geçiş (arayüz) kategorisi olarak değerlendirmeye imkân vermektedir. Yani urbanonimler hem coğrafi adlar sistemine dahildir hem de sosyal ve kültürel adlandırma pratiklerinin etkisi altında şekillenir.

2.Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma desenine dayanmaktadır. Araştırmanın temel veri kaynağını urbanonimler, şehir toponimisi ve onomastik terminoloji üzerine yayımlanmış yerli ve yabancı bilimsel çalışmalar oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman

incelemesi kullanılmıştır. Bu kapsamda Azerbaycan, Türkiye, Rusya ve Avrupa onomastik literatüründe yer alan monografiler, makaleler, sözlükler ve teorik araştırmalar incelenmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda öncelikle “urbanonim” kavramına ilişkin farklı tanımlar ve yaklaşımlar tespit edilmiş, ardından bu yaklaşımlar sistematik biçimde karşılaştırılmıştır. Literatürde urbanonimlerin kapsamı, onomastik sistem içindeki yeri, diğer özel ad kategorileriyle ilişkileri ve işlevsel özellikleri değerlendirilmiştir.

Verilerin analizinde betimsel analiz, karşılaştırmalı analiz ve içerik analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Betimsel analiz aracılığıyla urbanonimlerin temel özellikleri ortaya konulmuş, karşılaştırmalı analiz yöntemiyle farklı araştırmacıların yaklaşımları arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirlenmiştir. İçerik analizi sayesinde ise urbanonim kavramının hangi özellikler temelinde tanımlandığı, hangi onomastik kategorilerle ilişkilendirildiği ve hangi teorik çerçeveler içerisinde değerlendirildiği sistemleştirilmiştir.

Ayrıca araştırmada sistemsel yaklaşım benimsenmiş, urbanonimler toponimik sistemin bir alt bileşeni olarak ele alınmış ve bunların toponimler, ergonimler ve diğer adlandırma birimleriyle olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda urbanonimlerin anlamsal ve işlevsel özellikleri analiz edilmiş, bu terimin onomastik terminoloji içerisindeki yeri ve gerekliliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Urbanonim Teriminin Adbilim Sistemindeki Konumu

“Urbanonim” kavramı ve içerik bakımından benzer terimler; Azerbaycan ve Rus adbilimcileri, ayrıca Türkiye, Polonya, Çekya vb. ülkelerin onomastik uzmanları tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. İncelediğimiz kaynaklar, urbanonimiyanın çok yönlü, dinamik ve kompleks bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. Çağdaş onomastikte “urbanonim” terimi ile onun semantik ve işlevsel kapsamı giderek daha açık biçimde belirlenmektedir. Geleneksel olarak onomastik birimler geniş biçimde toponimler, antroponimler ve diğer özel adlar şeklinde sınıflandırılrsa da urbanonimler bu sistem içinde toponimin alt kategorisi olarak yer almaktadır. N. Podolskaya’nın “Rus Onomastik Terminolojisi Sözlüğü”nün ikinci baskısında (Подольская, 1988) urbanonim şu şekilde tanımlanmaktadır: “Toponimin bir türü. Şehir içi herhangi bir topografik objenin özel adı; buna agoronim, hodonim, şehir koronimi, ekklezionim, oykodomonim dahildir.” Bu tanım, kavramın geniş kapsamını ortaya koymakta ve urbanonimlerin en az beş alt türünün bulunduğunu göstermektedir. G. Madiyeva ve V. Suprun (2017) ile A. Superanskaya (1985) da hodonimleri ve agoronimleri çekirdek urbanonimler olarak değerlendirerek bunları şehir mekânında temel adlandırma objeleri ve insan yaşamı için temel mekânsal unsurlar olarak kabul etmektedir. M. Dolinska (2018) ise urbanonimleri, şehir mekânının heterojen sisteminde obje-denotatlar üzerinden sınıflandırılan özel adlar olarak açıklamaktadır. L. Yegorova da (2018) hodonimlerin ve genel olarak urbanonimlerin çok seviyeli bir leksiko-semantik sistem oluşturduğunu ifade etmektedir.

Ancak urbanonimlerin toponimi içerisindeki konumu ve kapsamı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Uluslararası onomastik literatürü üzerinde gerçekleştirdiğimiz

inceleme ve değerlendirmeler sonucunda, bu alandaki dağınık ve çeşitlilik gösteren yaklaşımların tarafımızca iki temel başlık altında sınıflandırılmasının mümkün olduğu kanaatine varılmıştır.

Dar yaklaşım: Bu yaklaşıma göre urbanonimler yalnızca şehir içi objelerin – sokak, bulvar, meydan vb. – adlarını kapsar ve klasik toponimin bir parçası olarak kabul edilir (Bk. Çelik, 2021; Стасельско, 2013; Мадиева ve Сунпрун, 2017 vb.). Bu durumda urbanonimi, mikrotoponimin özel bir biçimi olarak değerlendirilir.

Geniş yaklaşım: Bu yaklaşımda urbanonimler yalnızca coğrafi adlarla sınırlı değildir; aynı zamanda şehir mekânında ortaya çıkan tüm nominatif birimleri – ticari işletme adları, konut kompleksleri, kamusal alan adları ve hatta marka niteliği taşıyan kentsel adlandırmaları– kapsar (Bk. Разумов, 2023; Багирова ve Гаврикова, 2015). Böylece urbanonimi, toponimi ile birlikte ergonimi ve krematonimi ile de kesişen bir alan hâline gelir.

Bu iki yaklaşım arasındaki fark, urbanonimlerin statüsünün belirlenmesindeki temel tartışma noktasını oluşturur. Bir yandan onların coğrafi referans işlevi toponimik sisteme ait olduklarını gösterir. Öte yandan sosyal olarak inşa edilmiş olmaları, ideolojik yük taşımaları ve değişkenlik göstermeleri; onları diğer onomastik alanlara yaklaştırır. A. Mezenko (2023) ve Y. Staselko (2013) urbanonimleri şehrin onomastik mekânının merkezi yapısı olarak sunarken E. Bekasova (2016), karşılaştırmalı yaklaşım ile farklı bölgelerdeki adlandırma ilkelerinin benzer ve farklı yönlerini ortaya koymaktadır.

Türkiye onomastiğinde, “urbanonimika” terimine karşılık olarak İ. Şahin tarafından önerilen “kentlikadbilim” terimi dikkat çekmektedir. İ. Şahin (2021), urbanonimleri yeradbiliminin (toponiminin) bir alt dalı olarak değerlendirdiği “kentlikadbilim” kapsamında ele almaktadır. Uluslararası onomastik literatürde “urbanonim” terimi yaygın ve baskın bir kullanım alanına sahip olmakla birlikte Türkiye onomastik terminolojisinde bu kavram için “kentlikadbilim” şeklinde ulusal bir terminolojik karşılık önerilmiştir. Azerbaycan onomastiğinde ise “urbanonim” terimi yaygın olarak kullanılmakta ve bilimsel terminoloji içerisinde yerleşik bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle çalışmamızda “urbanonimiya” ve “urbanonimika” terimleri tercih edilmiştir.

Bağımsızlık döneminde Azerbaycan onomastik sisteminde meydana gelen köklü dönüşümler, bir dizi çalışmada özel araştırma konusu olmuştur. Bu bağlamda R. Eyvazova (2010), urbanonim kavramının kapsamını geniş şekilde belirleyerek onun şehir içi obje adlarını – bulvar, sokak, cadde, meydan, bina, kale vs.– kapsayan kompleks bir nominatif sistem olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, Eyvazova’nın çalışması esas olarak Bakü urbanonimlerinin tanımlanması ve tasnifi üzerinde yoğunlaşmıştır. Mevcut araştırmamızın amacı ise urbanonimleri yalnızca şehir içi adlandırmaların toplamı olarak değil; onomastik sistem içerisindeki konumu, toponimi ile ilişkisi ve diğer adlandırma sistemleriyle etkileşimi bakımından değerlendirmektir. Bu çerçevede çalışmada, urbanonimlerin teorik statüsü ve onomastik sistem içindeki yeri yeniden ele alınmaktadır.

E. Abışov ve A. Verdiyev (2009) bağımsızlık döneminde urbanonimik sistemde meydana gelen değişiklikleri Bakü'nün idari bölgelerinden biri örneğinde, ampirik materyal üzerinden analiz ederek adlandırma sürecinde ideolojik ve sosyal dönüşümlerin rolünü ön plana çıkarmıştır. A. Bağirov (2014) Nahçıvan'ın eski ve modern urbanonimlerini araştırmıştır. G. Meşediyev (2013) ise Bakü'nün çeşitli bölgelerine ait toponimik materyali sistematik olarak inceleyerek şehir mekânında gerçekleşen adlandırma ve ad değişimi süreçlerinin yapısal-semantic özelliklerini ortaya koymuştur. Söz konusu çalışmalar, bağımsızlık döneminde urbanonimik sistemin hem teorik hem de pratik açıdan yeniden şekillendiğini; bu sürecin dil, toplum ve ideoloji arasındaki karşılıklı etkileşim çerçevesinde gerçekleştiğini doğrulamaktadır.

Urbanonimler, leksiko-semantic ve gramatik yapıları, adlandırma ilkeleri, söylemsel işlevleri ve tipolojik sınıflandırma ölçütleri bakımından diğer onomastik birimlerden farklılaşan özgün ve sistematik bir onomastik kategori niteliği taşımaktadır.

Kaynakların analizi, "urbanonim" teriminin rastlantısal değil; belirli bilimsel bir gerekliliğe dayandığını göstermektedir. Araştırmacıların büyük çoğunluğu urbanonimleri şehir içi özel adların ayrı ve özgül bir grubu olarak tanımlamaktadır. Bu durum, şehir içi objelerin adlandırılmasının ne yalnızca toponimi içinde tam olarak açıklanabildiğini ne de sadece sözlüksel düzeyde ele alınabileceğini göstermektedir. Yapısal ve sistematik açıdan urbanonimler önemli bir araştırma objesidir. Urbanonimler, leksik-semantic ve gramatik yapıları, adlandırma ilkeleri, söylemsel işlevleri ve tipolojik sınıflandırma ölçütleri bakımından diğer onomastik birimlerden farklılaşan özgün ve sistematik bir onomastik kategori niteliği taşımaktadır. F. A. Ursini ve G. Samo (2022), urbanonimlerin leksiko-gramatik karmaşıklığı ile söylem içindeki anaförük ve ko-referansiyel işlevlerini ön plana çıkarırken Qin Xie ve meslektaşları (2023) çok dilli ortamda, onların entegratif ve toponomastik özelliklerini göstermektedir. N. Vasilyeva'ya (2023) göre, şehir onomastik mekânını ifade etmek için yalnızca "urbanonim" teriminin kullanılması yeterlidir. Araştırmacı, bu terimi başarılı ve temel onomastik terimlerden biri olarak değerlendirmektedir. Söz konusu terimin yüksek bir türetme (derivasyon) potansiyeline sahip olduğunu belirten Vasilyeva, bu kavram etrafında bütüncül bir terminoloji ailesinin şekillendiğini vurgulamaktadır. Nitekim "urbanonim" teriminden türeyen "urbanonimik" (sıfat), "urbanonimiya", "urbanonimika" ve "urbanonimikon" gibi terimler bunun göstergesidir. Biz de "urbanonim" teriminin, daha geniş kapsamlı bir kavram olan "toponim" teriminin alt türlerinden biri olduğu görüşüne katılmaktayız. Bununla birlikte "urbanonim", kendi içerisinde daha özel nitelikli terimler olan "hodonim" (sokak adı) ve "agoronim" (meydan adı) gibi adlandırmalar için üst (genel) kavram işlevi görmektedir.

3.2. Urbanonimin İşlevselliği ve Görevi

Urbanonimlerin işlevsel yükü, bu terimin bilimsel gerekliliğini güçlendirmektedir. Bu adlar yalnızca basit birer adlandırma (nominatif) işlevi görmez; aynı zamanda şehrin tarihî hafızasını, kültürel kimliğini, sosyo-politik dönüşümlerini ve ideolojik yönelimlerini yansıtır. Bu çok işlevlilik (nominatif, anımsatıcı/memorial, kimlik oluşturuucu, semiyotik vb.) "urbanonim" kavramının bilimsel temelini oluşturur. Bu görüşleri somut örnekler üzerinden incelemek

mümkündür. Urbanonimler şehir mekânında yön bulmada önemli rol oynar. Örneğin, Bakü şehrindeki “20 Ocak Dairesi” gibi urbanonimler, kentsel mekânda yönün belirlenmesi ve objelerin birbirinden ayırt edilmesi işlevini yerine getirmektedir.

Urbanonimler, toplumların tarihsel deneyimlerini, kültürel değerlerini ve kolektif hafızalarını yansıtan önemli onomastik unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle tarihî ve kültürel bakımdan simgesel değere sahip şahsiyetlerin adlarının kentsel mekândaki çeşitli unsurlara verilmesi, toplumsal hafızanın sürekliliğinin sağlanmasına ve ulusal kimlik bilincinin güçlendirilmesine hizmet eden önemli bir adlandırma pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. “Nizami küçəsi” (Nizami Sokağı), “Füzuli meydanı” (Fuzuli Meydanı), “Üzeyir Hacıbəyli küçəsi” (Üzeyir Hacıbeyli Sokağı) gibi urbanonimler, millî kültür ve tarihî belleğe ilişkin bilgileri yansıtmaktadır. Bu tür adlandırmalar, önde gelen şahsiyetlerin toplumsal hafızada yaşatılmasına hizmet etmektedir.

Urbanonimler sıklıkla siyasi ideolojinin ifade aracına dönüşür. Rejim değişiklikleri sırasında sokak ve meydan adlarının değiştirilmesi bunun açık göstergesidir. Sovyet döneminde Bakü’de bulunan “Lenin Meydanı” adının daha sonra “Azadlıq Meydanı” (Özgürlük Meydanı) ile değiştirilmesi, urbanonimlerin siyasi ve ideolojik dönüşümlerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Birçok araştırmacı, urbanonimlerin bu toplumsal ve kültürel işlevlerine dikkat çekmiştir. A. Aliagaoglu (2023), A. Çelik (2021), S. Araz (2015) ve B. Asımgil (2018) urbanonimleri; şehir kimliğini, ideolojik etkileri ve tarihî-kültürel deneyimi yansıtan, çeşitli tipolojik modeller doğrultusunda örgütlenmiş dinamik adlar sistemi olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımların genelleştirilmesi, urbanonimlerin şehir mekânının dil, kültür, tarih ve ideoloji ile ilişkili dinamik bir modelini oluşturduğunu göstermektedir. Fakat Çelik ve Asımgil, belirtilen çalışmalarında urbanonim terimini kullanmamaktadır. Benzer şekilde, O. Pezhynska ve S. Zadvornyi (2022) ve Zh. Konuratbayeva (2018) bu adları, bölgesel kimliğin ve şehrin linguokültürel imgesinin temel göstergeleri olarak değerlendirmektedir. P. Mácha (2022) ile Y. Bağirova ve E. Gavrikova (2015); urbanonimlerin sosyo-politik değişikliklere, ideolojik dönüşümlere ve tarihsel süreçlere bağlı olarak şekillendiğini vurgulamaktadır. R. Razumov (2023) ve Y. Alekseyeva (2022) ise urbanonimleri dil politikası, iki dillilik ve kültürlerarası entegrasyon bağlamında işlevsel yönleriyle yorumlamaktadır.

Urbanonimlerin zihinsel ve semiyotik işlevleri de göz ardı edilemez. O. Radchenko (2024), M. Masalskaya (2024) ve M. Golomidova (2019) urbanonimleri, şehrin kültürel hafızasını, tarihsel arka planını ve mekânın semiyotik imgesini oluşturan bir sistem olarak değerlendirmektedir. O. Neher ve L. Yursa (t.y.) anıtsal adlar ile sokak adlarının toplumsal hafızanın ve “zihin haritası”nın (cognitive map) oluşumundaki rolünü belirtmektedir. Ayrıca A. Gałkowski (2020) urbanonimde cinsiyet boyutunu öne çıkararak adlandırmada sosyal eşitsizliklerin ve toplumsal rollerin yansıdığını, yani adların sosyal birer gösterge olarak işlev gördüğünü kanıtlamaktadır. Urbanonimlerin bu dinamik ve bağlamsal karakteri (sosyo-politik

değişimler, dil politikası, çok dillilik, cinsiyet ve ideoloji faktörleriyle ilişkisi) onların değişim ve dönüşüm süreçlerini ifade eden en uygun terminolojik araç olduğunu göstermektedir.

Urbanonimlerin işlevsel sınırlarını netleştirmek için şehirdeki diğer obje adlarıyla, özellikle ergonimlerle olan ilişkisini incelemek gerekir. Ergonimler işletme, kurum, hizmet ve organizasyon yapılarına ait adları (örneğin mağaza, restoran, şirket, üniversite, hastane vb.) ifade eder: “Oba market”, “Bakü Devlet Üniversitesi”, “Buta Art Club”, “Caspian Hospital” vs. Her iki birim de şehirde yer alsa da semantik doğaları, işlevsel yükleri ve adlandırma ilkeleri farklıdır.

Urbanonimler (toponim olarak): Daha çok mekânsal yönlendirme, tarihsel hafızanın korunması ve şehir kimliğinin oluşturulması işlevini üstlenir ve genellikle resmî adlandırma sonucu ortaya çıkar [Örn. Parlament prospekti (Parlament Caddesi), Çəmbərəkənd parkı (Çemberekent Parkı), Şəhidlər xiyabanı (Şehitler Hiyabanı) vs.].

Ergonimler: Ekonomik ve iletişimsel amaçlarla ilişkilidir; çoğunlukla reklam, marka oluşturma ve ticari stratejilerle bağlantılıdır ve daha dinamik bir adlandırma yapısı gösterir [Örn. “Park Bulvar”, “Dəniz Mall” (Deniz Mall) vs.].

Bununla birlikte bazı durumlarda bu iki alan arasında işlevsel bir kesişme görülmektedir. Örneğin, şehirde yaygın olarak bilinen bazı işletme adları (alışveriş merkezleri, pazarlar vb.) günlük dilde konumsal göstergeye dönüşerek urbanonimik işlev kazanabilir. Ancak bu durum onların asli onomastik statüsünü değiştirmez, işlevsel yakınlık olsa da genetik ve sistematik olarak farklı kalırlar. Dolayısıyla urbanonimlerle ergonimlerin karıştırılması, onların farklı adlandırma kaynaklarının ve işlevsel yüklerinin dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Bilimsel yaklaşımda bu sınırların korunması onomastik sınıflandırmanın netliği açısından gereklidir.

Konut kompleksleri meselesi de urbanonim–ergonim sınırında yer alan ve işlevsel geçişliliği gösteren önemli örneklerden biridir. Bu adlar başlangıçta ergonim olarak oluşur, çünkü belirli bir inşaat projesini veya ticari ürünü ifade ederler. Bu açıdan adlandırma mantıkları reklam ve piyasa stratejilerine dayanır. Fakat zamanla bu isimler kentsel alanda istikrarlı hale gelebilir ve yer belirleyici (lokatif) bir işlev kazanabilir. Yani, günlük konuşmada yönü gösteren ve adresi belirten bir birim haline gelirler ve aslında kentsel/urbanonimik bir işlevi yerine getirirler (Örn. “Mirvari Park”, “Renessans Palace”, “White City Residence” vb. konut kompleksi adları).

Bu durumda konut komplekslerinin adları genetik olarak ergonim, işlevsel olarak ise belirli koşullarda urbanonime dönüşebilen geçiş tipli birimler olarak değerlendirilebilir. Bu durum, kent terminolojisi ve ergonomi arasındaki işlevsel sınırın bazen tamamen katı olmadığını; ancak teorik sınıflandırmada bunların birbirinden ayırt edilmesinin gerekli olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Kanaatimizce konut komplekslerinin adları genetik (köken) bakımından başlangıçta ergonomik özellikler taşısa da işlevsel ve mekânsal varlıkları açısından ergonimden ziyade birer urbanonim olarak değerlendirilmelidir. Çünkü ticari satış ve pazarlama süreci tamamlandıktan

sonra bu yapılar şehrin kalıcı topoğrafik unsurları haline gelmekte; reklam işlevini yitirerek tamamen yönlendirme, adresleme ve kentsel kimlik oluşturma (yani urbanonimik) işlevlerini üstlenmektedir. Bu durum, kent terminolojisi ve ergonomi arasındaki işlevsel sınırın dinamikliğini gösterse de söz konusu adların nihai statüsünün urbanonim sahasına daha yakın olduğunu doğrulamaktadır.

4.Sonuç

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ve gerçekleştirilen teorik tartışmalar neticesinde, çalışmanın odaklandığı iki ana hususa dair şu temel sonuçlara ulaşılmıştır:

Onomastik Sistem Bağlamında “Urbanonim” Teriminin Konumu

Toponimik Sistem İçindeki Konumu: Urbanonimler, şehir içi mekân ve obje adlarını kapsayan bir toponim kategorisi olarak değerlendirilmektedir. Bu adlar, kendilerine özgü yapısal ve işlevsel özellikler taşımakla birlikte onomastik sistem içerisinde toponimik alanın bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Esnek Sınırlar (Dar ve Geniş Yaklaşım): Literatürdeki dar ve geniş yaklaşımlar bu kavramın sınırlarının henüz tam olarak sabitlenmediğini gösterse de modern kent ortamında ticari ve mekânsal işlevlerin birleşimi, bu sınırların bir dereceye kadar esnek olduğunu kanıtlamaktadır.

Geçişlilik ve Ergonim İlişkisi: Urbanonimlerle ergonimlerin (işletme adları) adlandırma kaynakları farklıdır ve karıştırılmamalıdır. Ancak konut kompleksleri gibi ticari kökenli yapılar, zamanla yönlendirme işlevi kazanarak urbanonimik karakter gösteren “geçiş tipli birimler” olarak sistemde yer alır.

Urbanonim Teriminin İşlevselliği, Gerekliliği ve Kuramsal Temellendirilmesi

Kentsel Kimlik ve İşlevsellik: Urbanonimler yalnızca basit birer yön bulma (nominatif) aracı değil; şehrin dil, kültür, tarihî hafıza ve ideoloji modelini yansıtan işlevsel birer semiyotik fenomendir.

Bilimsel Gerekçeleştirme (Temellendirme): Urbanonimlerin sosyo-politik değişimlere ve küreselleşme süreçlerine (uluslararası/hibrid adların ortaya çıkması) olan yüksek duyarlılığı ve dinamizmi, bu kavramın ayrı bir terim olarak kullanılmasını bilimsel olarak tamamen haklı çıkarmakta ve zorunlu kılmaktadır.

Disiplinlerarası Perspektif: Urbanonimlerin bu çok boyutlu yapısı, terimin incelenmesinin yalnızca dilbilim çerçevesiyle sınırlı kalmayıp disiplinlerarası bir yaklaşım gerektiren perspektifli bir araştırma alanı olduğunu temellendirmektedir.

Kaynakça

Abışov, E. ve Verdiyev, A. (2009). *Müstəqillik dövründə Sabunçu rayonunun toponimiyasında gedən proseslər*. Bakı.

- Adilov, M. ve Paşayev, A. (1987). *Azərbaycan onomastikası*. Bakı.
- Adilov, M. ve Paşayev, A. (2005). *Azərbaycan onomastikası (İzahlı terminoloji lüğət)*. Bakı.
- Алексеева, Е. (2022). Иноязычный урбаноним как индикатор поликультурного диалога. *Вестник Московского университета. Серия 22. Теория Перевода* (Alekseyeva, Y. (2022). Inoyazychnyy urbanonim kak indikator polikulturnogo dialoga. *Vestnik Moskovskogo Universiteta. Seriya 22. Teorija Perevoda*). <https://cyberleninka.ru/article/n/inoyazychnyy-urbanonim-kak-indikator-polikulturnogo-dialoga>
- Aliğaoğlu, A. (2023). Urban toponymy in the Turkish Republic of Northern Cyprus: A classification assay. *Eastern Geographical Review*, 28(49), 1–7. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunidcd/article/1308604>
- Araz, S. (2015). *Cadde ve sokak adlandırılmalarının (kentsel toponimi) kentsel kimlik ve toplumsal bellek üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi: Ayvalık ve Cunda örneği*. <https://polen.itu.edu.tr/entities/publication/ba09264e-ad1d-48ad-a827-3c7f023cf60d>
- Asımgil, B. (2018). İzmir’de kentsel kimlik bileşenlerinden cadde ve sokakların toponimisi ve milliyetçi, etnik izlerin sosyal yapı oluşumuna katkıları. *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, 19(1), 21–36. <https://izlik.org/JA32TD63CJ>
- Bağirov, A. (2014). *Naxçıvanın urbanonimləri*. Bakı.
- Багирова, Е., & Гаврикова, Э. (2015). Языковой имидж современного города (на материале годонимов и эргонимов г. Тюмень). *Вестник Тюменского государственного университета. Гуманитарные исследования. Humanitates*, 1(4), 43–55. (Bagirova, Y., & Gavrikova, E. Yazykovoy imidj sovremennogo goroda (na materiale godonimov i ergonimov g. Tyumen). *Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarniye issledovaniya. Humanitates*, 1(4), 43–55).
- Бекасова, Е. (2016). К проблеме универсалий урбанонимов провинциальных городов. (Bekasova, Y. (2016). K probleme universalii urbanonimov provintsialnyh gorodov). <https://cyberleninka.ru/article/n/k-probleme-universalii-urbanonimov-provintsialnyh-gorodov>
- Çelik, A. (2021). Kent belleğinin yansıma alanı olarak cadde adları: Sivas örneği. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45(2), 117–132. <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/article/1003639>
- Долинська, М. (2018). До питання методики класифікації урбанонімів як історичного джерела. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*, 26, 18–33. <https://doi.org/10.26565/2225-6505-2018-1-02>

- Егорова, Л. (2018). *Опыт сопоставительного исследования топонимикона двух республик Поволжья (Чувашии и Марий Эл)*. Чебоксары. (Yegorova, L. (2018). *Opyt sopostavitelnogo issledovaniya godonimikona dvukh respublik Povoljya (Chuvashii i Mariy El)*. Cheboksary). (D.Tezi). <https://www.dissercat.com/content/opyt-sopostavitelnogo-issledovaniya-godonimikona-dvukh-respublik-povolzhya-chuvashii-i-marii>
- Eyvazova, R. (2010). *Bakı urbanonimləri*. Bakı.
- Gałkowski, A. (2020). Feminine urbanonymy in Polish and Italian linguistic landscapes. *Lege Artis. Language Yesterday, Today, Tomorrow*, 5(1), 2–53. https://lartis.sk/wp-content/uploads/2020/06/Galkowski_Issue-1_2020.pdf
- Qurbanov, A. (2004). *Azərbaycan onomologiyasının əsasları* (Cilt I-II). Bakı.
- Голомидова, М. (2019). Урбанонимы как ресурс управления восприятием городского пространства. *Коммуникативные исследования*. (Golomidova, M. (2019). *Urbanonimy kak resurs upravleniya vospriyatiem gorodskogo prostranstva. Kommunikativnyye issledovaniya*). <https://cyberleninka.ru/article/n/urbanonimy-kak-resurs-upravleniya-vospriyatiem-gorodskogo-prostranstva>
- Konuratbayeva, Z., et al. (2018). Influence of urbanonyms on city image development. *International Journal of Mechanical Engineering and Technology*, 9(11), 405–415. <http://www.iaeme.com/IJMET/issues.asp?JType=IJMET&VType=9&IType=11>
- Mácha, P. (2022). Urbanonyms in small settlements: Terra incognita of (Czech) place name studies. *Abstracts of the International Cartographic Association*, 5. <https://doi.org/10.5194/ica-abs-5-148-2022>
- Мадиева, Г., & Супрун, В. (2017). Система современной русской урбанонимической терминологии. *Вопросы ономастики*, 14(2), 115–125. (Madieva, G., & Suprun, V. (2017). *Sistema sovremennoy russkoy urbanonimicheskoy terminologii. Voprosy onomastiki*, 14(2), 115–125). <https://elar.urfu.ru/handle/10995/79801>
- Масальская, М. (2024). *Система урбанонимии столицы: структурно-семантический и культурно-исторический аспекты (на материале городских названий Москвы, Варшавы и Софии)*. Москва. (Masalskaya, M. (2024). *Sistema urbanonimii stolitsy: strukturno-semanticheskii i kulturno-istoricheskii aspekty (na materiale gorodskix nazvaniy Moskvy, Varshavy i Sofii)*). Moskva. (D.tezi)
- Мәşәdiyev, Q. ve Seyidəliyev, N. (2005). İzahlı onomastik terminlər lüğəti. Bakı, Nurlan.
- Мәşәdiyev, Q. (2013). *Bakı küçələri: Adlar və tələlər*. Bakı.
- Мезенко, А., Генкин, В. & Деревяго, А. (2022). *Теория имени собственного*. Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова. (Mezenko, A., Genkin, V., Derevyago, A. (2022). *Teoriya imeni sobstvennogo*. Vitebsk: VGU imeni P. M. Masherova). <https://rep.vsu.by/bitstream/123456789/31393/1/%2B%D0%9C%D0%B5%D0%B7%D>

0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%90.%D0%9C.%20%D0%B8%20%D0%B4%D1%80._%D0%93%D0%A0%D0%98%D0%A4.pdf

- Мезенко, А. (2023). Урбанонимный континуум – географические термины: роль, устойчивость, историческая изменчивость. *Studia Germanica, Romanica et Comparatistica*, 19(3), 82–94. (Mezenko, A. (2023). Urbanonimnyy kontinium – geograficheskie terminy: rol, ustoychivost, istoricheskaya izmenchivost. *Studia Germanica, Romanica et Comparatistica*, 19(3), 82–94).
- Neher, O., & Yursa, L. (n.d.). The concept of memory in the urbanonymy of Uzhhorod. *Orbis Linguarum*, 20(2). <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v20i2.3>
- Pezhynska, O., & Zadvornyi, S. (2022). Linguocultural features of the main urbanonyms of local communities of Ukraine in the phantom frontier as a marker of territorial identity. *Analele Universității din Craiova. Seria Științe Filologice. Lingvistică*, 44(1–2), 155–167. <https://doi.org/10.52846/aucssflingv.v44i1-2.57>
- Подольская, Н. (1988). *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва. (Podolskaya, N. (1988). *Clovar russskoy onomasticheskoy terminologii*. Moskva).
- Qin Xie, et al. (2023). Urbanonyms in Macao. *Names: A Journal of Onomastics*, 71(1). <https://doi.org/10.5195/names.2023.2421>
- Radchenko, O., et al. (2024). Urbanonymy in the national-cultural aspect: Philosophical approach. *Philosophy and Governance*, 28–35. <http://dx.doi.org/10.70651/3041-248X/2024.1.04>
- Разумов, Р. & Горяев, С. (2018). Названия жилых комплексов: между урбанонимами и рекламными именами. *Научный диалог*, 9, 76–97. (Razumov, R. & Goryayev, S. (2018). Nazvaniya jilij kompleksov: mejdu urbanonimami i reklamnimi imenami. *Nauchniy dialog*, 9, 76–97). DOI: 10.24224/2227-1295-2018-9-76-97.
- Разумов, Р. (2022). Русская урбанонимия: полевая организация, модели номинации, социолингвистические особенности функционирования (Razumov, R. (2022). *Russkaya urbanonimiya: polevaya organizatsiya modeli nominatsii, sotsiolingvisticheskiye osobennosti funktsionirovaniya*. Yaroslavl)
- Разумов, Р. (2023). Урбанонимическая система полилингвального города. *Верхневолжский филологический вестник*. (Razumov, R. (2023). Urbanonimicheskaya sistema polilingvalnogo goroda. *Verxnevoljskiy philologicheskii vestnik*). <https://cyberleninka.ru/article/n/urbanonimicheskaya-sistema-polilingvalnogo-goroda>
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimi. I. Giriş*. Ankara
- Стаселько, Е. (2013). Мотивы номинации внутригородских объектов в русскоязычной и англоязычной культурах (на материале топонимов Минска и Лондона). (Staselsko, Y. (2013). Motivy nominatsii vnutrigorodskih obektov v russkoyazychnoy i

- angloyazichnoy kulturah (na materiale godonimov Minska i Londra).
<http://elib.bsu.by/handle/123456789/49408>
- Суперанская, А. (1973). *Общая теория имени собственного*. Москва, Наука.
(Superanskaya, A. Obshaya teoriya imeni sobstvennogo. Moskva, Nauka).
- Суперанская, А. (1985). Типология именования внутригородских объектов Москвы. *Вопросы географии, сб.126. Географические названия в Москве, 160-170*.
(Superanskaya, A. (1985). Tipologiya imenovaniya vnutrigorodskih obektov Moskv. *Voprosi geographii, sb.126. Geographicheskiye nazvaniya v Moskve, 160-170*).
https://archive.org/details/geograficheskiye_nazvaniya_v-moskve/page/160/mode/1up
- Şahin, İ. (2021). *Adbilim*. 5.Baskı. Ankara
- Ursini, F.-A., & Long, H. (2024). Urbanonyms and their linguistic properties in Italian. *Names: A Journal of Onomastics*, 72(3). <https://doi.org/10.5195/names.2024.2682>
- Ursini, F.-A., & Samo, G. (2022). The interpretation of urbanonyms in discourse: Reconciling theoretical accounts with experimental results. *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*, 58(2), 263–288. DOI:10.1515/psicl-2022-0012
- Vasilyeva, N. (2023). New onomastic terms: Textual criterion of necessity.
<https://doi.org/10.4467/K7478.47/22.23.17731>